

MJESTO I ZNAČENJE CRKVENE GRAĐEVINE U DANAŠNJOJ URBANISTIČKOJ REALNOSTI

Davorin Tušek
Građevinski fakultet Split

UDK 246.6 (726)
Izvorni znanstveni rad

Antologijski prikazi arhitekture 20. st. donose veoma malo primjera crkvene arhitekture za razliku od ranijih stoljeća kada su crkve bile najznačajnije obilježje građevina toga razdoblja. Auktor analizira razloge: neplanska, najčešće divlja urbanizacija, nedostatak prikladna prostora, nesnalaženje arhitekata i naručitelja crkava ... Posebno ističe potrebu uklapanja crkvenih zdanja u prirodno okruženje i već ostvarena građevinska zdanja. Na primjerima pet splitskih crkava kojima je gradnja u tijeku, ukazuje na probleme s kojima se susreću arhitekti i naručitelji, ali i naznačava rješenja.

Problematiziranje arhitekture crkvenih građevina kao relevantne teme suvremene arhitekture nailazi odmah na početku na nepredviđenu prepreku. Naime, u najznačajnijim antologijskim prikazima arhitekture XX. stoljeća primjera crkvene arhitekture gotovo da uopće nema. Radi se, dakle, o suvremenoj arhitekturi koja je nastala nakon razdoblja historicističkih stilova.¹ Ta činjenica postaje tim više intrigantnija kada se zna da je možda najznačajniji segment povijesti arhitekture proteklih milenija upravo crkvena arhitektura te da je i u našem dobu izgrađen velik broj crkvenih zgrada i to od strane relevantnih autora.

Ma koliko stoji argumentacija da je XX. stoljeće pred arhitekta postavilo čitav niz posve novih i zahtjevnih projektantskih zadataka kakve minula stoljeća nisu uopće poznavala, te da je crkvena arhitektura izgubila onu neprijepornu ekskluzivnost kojom je gotovo kao jedini reprezentativni i monumentalni projektantski izazov odražavala duh vremena u kojem je nastajala, ipak to ne može biti cjelovit razlog za tako dosljednu apstinenciju crkvenih građevina u antologijskim prikazima (izuzevši, naravno, specijalizirane publikacije posvećene baš temi suvremenog crkvenog graditeljstva.)

---

¹ U antologijskom pregledu suvremene hrvatske arhitekture od završetka Dugoga svjetskog rata do 1985. godine što ga je uredio N. Šegvić, između 120 repernih arhitektonskih realizacija koje su po autorovu izboru obilježile nacionalnu poslijeratnu arhitekturu, nalazi se samo jedna crkva. Kenneth Frampton u svojoj "Modernoj arhitekturi" pozornost posvećuje samo nekolicini primjera (Souck, Gaudi, Le Corbusier, Utzon i dr.). Taschenova enciklopedijska antologija "Arhitektura XX. stoljeća" (Peter Gossel i Gabriele Leuthauser) na svojih 390 stranica nema ni jednu crkvu.

Da li dio odgovora treba tražiti u samom karakteru crkvene građevine kao arhitektonskog zadatka? Da li je to zadatak koji svojom ekskluzivnošću, svojom jedinstvenošću, ili svojom neponovljivošću, jednostavno izmiče jasnijim tipološkim analizama kakvima možemo pratiti razvoj suvremene stambene arhitekture, ili pak arhitekture poslovnih ili, na primjer, športskih zgrada?

Čak i kada su u pitanju najznačajniji autori, projektiranje crkvene zgrade podsjeća na svojevrсни "izlet" u gotovo nepoznatu zonu koji se teško može uspoređivati sa svime ostalim što su ti autori radili, ili pak sa realizacijama drugih autora. Le Corbusierov Ronchamp ponajbolje ilustrira tu okolnost, i možda je upravo zato tako često citiran, iako sigurno nije jedina značajna suvremena crkvena realizacija.

Ono što ona sigurno jest, to je znak. I to znak u prostoru. Literatura o crkvenoj arhitekturi stalno ukazuje na višeslojnu semantiku crkvene građevine. "Neka sveta zdanja i bogoštovni predmeti budu zaista dostojni i lijepi, kao znakovi i simboli viših vrijednosti."²

Kad se govori o crkvi kao znaku, često se naglašava njegova "posebnost" ili "vlastitost", jedinstvenost, različitost od svih drugih znakova, zatim upečatljivost, odnosno prepoznatljivost, dostojnost, pa konačno skladnost i ljepota, ma kako ju teško bilo definirati. Znakovitost koja upućuje na duhovnost, na transcendentnost koja poziva na susret.

Treba naglasiti da se radi o materijaliziranom znaku u posve određenom, konkretnom prostoru. Bilo da se radi o lokaciji u pejzažu, na osami, u ravnici ili na vrhu neke uzvisine, bilo da se radi o objektu integriranome na ovaj ili onaj način u izgrađenu urbanu strukturu, uvijek taj objekt uspostavlja dijalog sa svojim okruženjem na posve jasan, razumljiv način i to je bitna odrednica njegova koncepta. Kada bismo mogli izmjestiti jednu gotičku katedralu izvan njezina urbanog konteksta srednjovjekovnog grada, ona bi govorila drukčijim porukama.

Dakle, ni crkvenu građevinu, ma kojem stilu pripadala, ne može se promatrati izdvojenu iz njezina neposrednog, pa čak i šireg prostornog okruženja. Ono što je dobro na jednoj lokaciji, može bit neprikladno na drugoj. Često dolazi do nesporazuma upravo zbog nejasno artikulirane projektantske zadaće na tom planu.

Ako nema odgovarajućeg prostora u koji smještamo crkvenu građevinu, upitan je i sam znak.

² RIMSKI MISAL, *Opća uredba*, br. 253.

Razgovarati o onomu što zovemo *genius loci* i o određenom dostojanstvu mjesta na kojem se planira gradnja crkve u gradskim sredinama u današnjim uvjetima, zvuči gotovo utopistički. Lokacije koja bi mogla odgovoriti širokoj lepezi funkcionalnih uvjeta i prostornih potreba skoro da i nema. Urbanistički planovi pojedinih gradskih zona desetljećima nisu predviđali lokacije za gradnju crkvenih ansambala, pa danas za tu namjenu raspolažemo tek sa ostatkom ostataka slobodnog neizgrađenog prostora. Imovinsko-pravni problemi građevinskog zemljišta dodatno umnažaju problematiku. Gradi se, zapravo, tamo gdje se još nekako može, često bez puno obzira na šire prostorno okruženje, izgrađenu urbanu matricu, pa čak i na konfiguraciju terena.³ Svi spomenuti zahtjevi kojima bi lokacija za gradnju crkvenog objekta trebala zbog njegove znakovitosti odgovoriti teško mogu biti zadovoljeni.

Stoga je uputnije apostrofirati elemente koji su više tehničko – funkcionalne naravi, kao što su, na primjer, laka pješачka pristupačnost za cijelu zajednicu koja gravitira župskom centru, što znači položaj približno u gravitacijskom težištu naselja. Drugi faktori su svakako prikladna vizualna uočljivost objekata iz relevantnih perspektiva, zatim dostatno velik slobodan, neizgrađen prostor oko crkve, a osobito prostor trga ispred objekta koji u posebnim prigodama može primiti na sebe funkciju crkve na otvorenom za potrebe većih okupljanja nego li su nedjeljne mise.

Poseban problem je usklađivanje volumena same crkvene zgrade sa ostalim sadržajima župskog pastoralnog centra, kao što su dvorane za vjeronauk i za druge oblike pasterala – savjetovališta, prostori za odgojne, kulturno – umjetničke i rekreativne programe, karitativnu djelatnost, zatim stambeni prostori, sklop gospodarskih prostorija, a da ne govorimo o specifičnim, programski posebno zahtjevnim sadržajima kao što su dječje jaslice, vrtići, glazbene škole, udomljavanje starijih osoba i slično. Suživot crkvene zgrade i ansambla koji objedinjuje te druge sadržaje stavlja arhitekta pred vrlo osjetljiv zadatak u pogledu organizacije raspoložive parcele, pri čemu treba udovoljiti brojnim funkcionalnim zahtjevima i međuodnosima, ali na takav način da se osigura autonomnost i prostorni primat same crkvene građevine kao dominantna, prepoznatljiva korpusa u kompleksu.

³ O rješavanju tih problema na području grada Splita govori studija "Ispitivanje prioriternih lokacija za katoličke crkve na području grada Splita". Izrađivač studije: CIMS – Centar za interdisciplinarna i multidisciplinarna istraživanja Sveučilišta u Splitu, Split 1993. Koordinator studije mr. Nenad Mladineo.

Dolazimo tako do temeljne dileme kada je riječ o izgradnji novih crkava u izgrađenom urbanom ambijentu kojim dominiraju veliki postojeći ansambli stambenih struktura, i gdje se crkvena zgrada po prvi put nalazi u prostornom okruženju u kojemu više ni svojom veličinom ni arhitektonskom artikulacijom ne može dominirati kao što je to bio slučaj u povijesnim naseljima. Problem je to "crkve u sjeni nebodera".

Na takvu situaciju arhitekti reagiraju na različite načine. U nekim slučajevima možemo uočiti projektantski prosede kojim kao da se "prihvaća bačena rukavica"; autori ulaze u nekakvu utakmicu sa zatečenim izgrađenim strukturama i pokušavaju se na ovaj ili onaj način nadmetati sa okolišem, kako bi pokušali rekonstruirati prostorne odnose koji su tradicijski imanentni crkvenoj građevini. No, pritom je neizbježna određena hipertrofiranost volumena crkvene zgrade; kod takva odabira sve mora biti veće nego što bi zapravo bilo potrebno, i u tlocrtu, a pogotovo u visini. Programski input za nove župske pastoralne centre u skladu sa smjernicama koje su proizišle iz zaključaka Drugoga vatikanskog sabora upućuju na relativno skromne dimenzije takvih zgrada, pa svako pretjerivanje u definiranju projektantske zadaće jednostavno nema ni liturgijsku argumentaciju.

Drugi projektanti idu putem suzdržanije interpretacije, pa se autonomnost crkvene građevine nastoji istaknuti samo izražajnom arhitektonskom artikulacijom zgrade, a ne njezinom veličinom.

Priloženi primjeri iz Splita koji ilustriraju takve različite pristupe nisu do kraja prikladni, jer se radi o nedovršenim zgradama, koje će zbog financijske oskudice još dugo ostati samo sa izvedenom nosivom betonskom konstrukcijom.

Drukčiji je tipološki obrazac uočljiv u perifernim, gotovo prigradskim naseljima, gdje je dominantna niska i rahla izgradnja obiteljskih kuća relativno male katnosti. Tu nije prisutan toliko problem volumena, koliko problem površine samoga gradilišta – parcele. Zbog štednje, nerazumijevanja samoga problema, ili pak nemogućnosti boljih rješenja, ide se na otkup minimalnog terena, pa crkvene zgrade ostaju neadekvatno i nepotrebno stiještene unutar okolnih privatnih parcela; na tim parcelama podignute su neuredne, neatraktivne, najčešće ružne zgrade, neprimjerene gustoće izgrađenosti za takav tip izgradnje. Najčešće su to "divlja" naselja, građena bez ikakva plana i urbanističke logike.

Smjestiti i artikulirati crkvenu građevinu u takav ambijent nije manje težak zadatak. I u takvim slučajevima uočavamo različite projektantske pristupe. Jedni relativno suzdržano traže dijalog s okolnom izgradnjom, i ne

žele se nametati impresivnim volumenima i forsiranom arhitekturom. Drugi se unatoč zatečenim prostornim datostima priklanjaju konceptu crkvene građevine kao dominantnog prostornog repera – crkve kao centralne građevine čitava naselja. Takav odabir za razrješenje prostornih odnosa, pa i arhitektonski izraz tu često taštini mnogo tradicijskog ovakve ili onakve provenijencije.

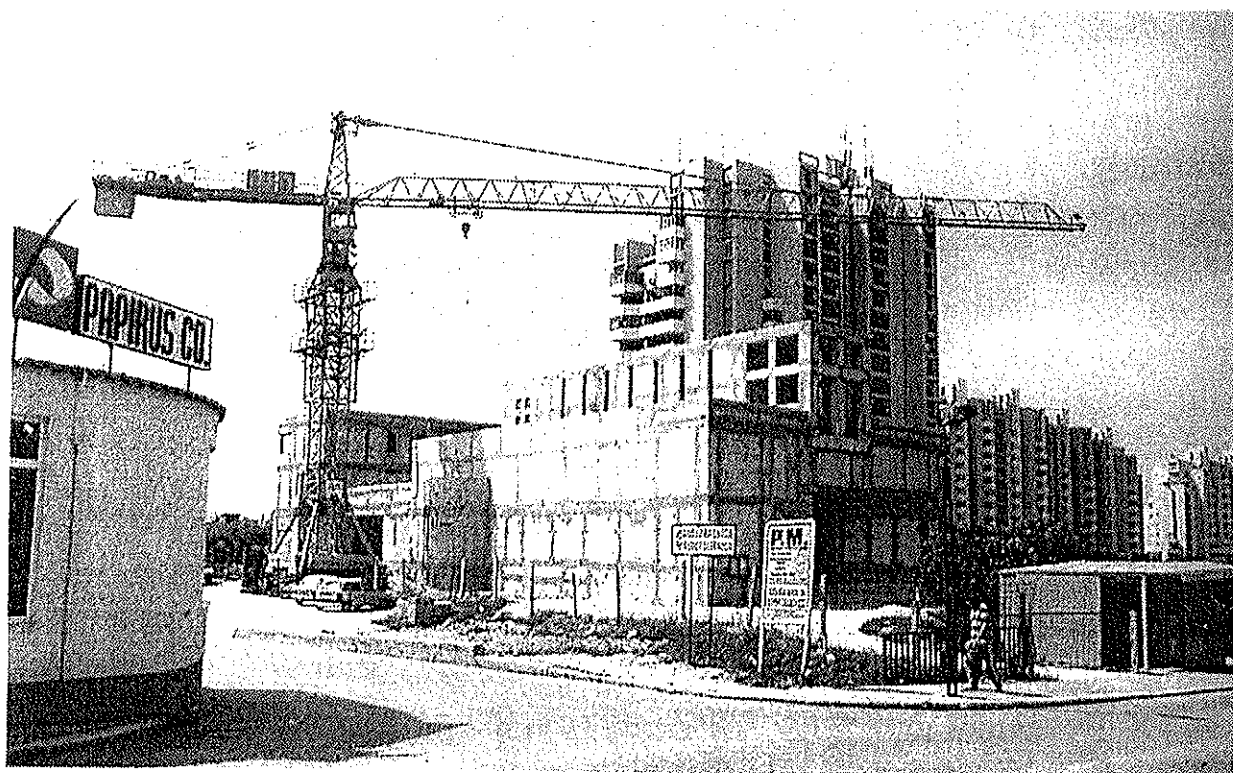
1. Crkva sv. Petra, Pujanke, Split.

Sva ta pitanja su i dalje otvorena; konačni su odgovori još uvijek daleko. No, pravi razlog takvih razgovora više je prepoznavanje problema, nego li davanje definitivnih naputaka; prije je to nastojanje da se na temelju desetogodišnjeg iskustva barem izbjegnu grube greške ili nesnalaženja, nego li ambicija da se autorska autonomnost do kraja suzbije nametnutom recepturom.

Uostalom, biti svjestan postojanja problema – to je već pola odgovora.

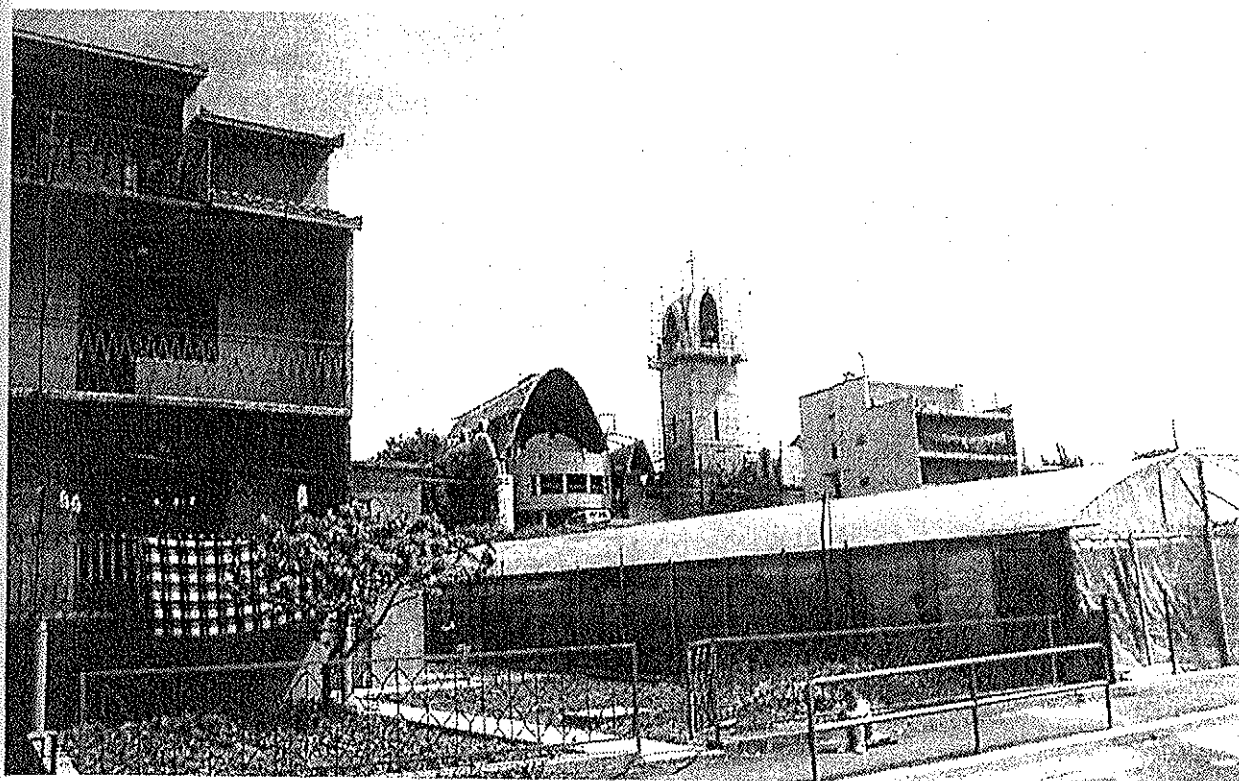
2. Crkva sv. Josipa, Mertojak, Split.

3. Crkva sv. Ivana Krst., Trstenik, Split.

4. Crkva sv. Luke Evand., Kocunar, Split.

5. Crkva sv. Spasa, Mejaši, Split.

Literatura:

1. Zbornik savjetovanja "Bogoslužni prostor – crkva – u svjetlu teologije, arhitekture i umjetnosti", Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1996.
2. A. BADURINA, B. ŠKUNCA, F. ŠKUNCA, *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas*, Zagreb, 1987.
3. E. HEATHCOTE, I. SPENS, *Church Builders*, Academy Editions, London, 1997.
4. ARHITEKTURA U HRVATSKOJ, *Arhitektura*, (Zagreb), 1986 (XXXIX), 196-199.
5. P. GÖSSEL, G. LEUTHÄUSER, *L'architecture du XXe siècle*, Benedikt Taschen, Köln, 1991.
6. K. FRAMPTON, *Moderna arhitektura. Kriička povijest*, Globus, Zagreb, 1992.
7. Dokumenti Drugoga vaticanskog koncila, KS, Zagreb, 1972.
8. D. TUŠEK, *Splitski program projektiranja i izgradnje bogoslužnih prostora*. Zbornik savjetovanja "Bogoslužni prostor – crkva – u svjetlu teologije, arhitekture i umjetnosti", Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1996, 115-121.